

Osmanlı Devleti'nde Uygulanan Kafes Sisteminin Psikotarihsel Bağlamda İncelenmesi

Category: Kitapcy,Psihologiyá,Sözler

написано kitapcy | 24 января, 2025

Osmanlı Devleti'nde Uygulanan Kafes Sisteminin Psikotarihsel Bağlamda İncelenmesi OSMANLI DEVLETI'DE UYGULANAN KAFES SISTEMININ PSIHOTARIHSEL BAGLAMDA INCELENMESI

Tarih, yalnızca olay ve olgular kümesiyle ilgilenen veya "vakit" anlamını taşıyan bir bilim değildir. Tarih, eğer bir sosyal bilim ise, geriye kalan tüm sosyal bilimlerden yararlanmalıdır. Bu açıdan tarih biliminin, sosyoloji, antropoloji ve coğrafyanın yanı sıra, psikoloji disiplinden de yararlanması önemlidir. Tarih biliminin en önemli unsurları zaman, mekân ve insandır. Psikoloji biliminin ise esas uğraş alanı insan davranışları olduğuna göre bu iki disiplinin birbirlerinden etkilenip iş birliği yapmaları kaçınılmazdır. Bahsi geçen bu işbirliği "psikotarih" (psychohistory) alanını doğurmuştur. 19. yüzyılda ortaya çıkan psikotarih, en genel anlamda tarih ile psikolojiyi birleştiren yaklaşım, psikoloji biliminin yöntemlerinin tarihe uygulanması ve "tarihteki insanların psikolojisi"dir[1]. Psikotarih, geçmişteki olay ve olguları ele alırken sadece mekân ve zaman kavramlarıyla yetinmez; bu olay ve olguların mekân ve zamanla olan ilişkisini ve ilgili döneme ait her bir parçasını belli bir bütünlük içerisinde psikopatolojik olarak işler. Psikotarihsel bir inceleme; tarihte önemli roller oynamış insanların tarihsel kişiliklerinin yanı sıra, gündelik yaşamlarındaki duygularını, zaafalarını, öfkelerini ve mutluluklarını, diğer bir ifadeyle kişilik yapılarını oluşturan davranışsal yönlerini ele almayı gerektirir. Böyle

bir inceleme, araştırma konusu yapılan kişileri kendi dönemlerine ait toplumsal yapıdan soyutlamadan yapılmalıdır. Bu açıdan, psikotarihsel incelemede birey ve toplum bir bütünün ayrılmaz parçalarıdır.

Tarih biliminin verilerinin psikoloji bilimiyle harmanlanarak sorun odaklı analitik bir tarih anlatısına dayanan psikotarih, Avrupa'da 1950'li yıllarda ortaya çıkmış olmasına rağmen Türkiye'de inceleme konusu yapılması ve bir yöntem olarak benimsenmesi görece yakın bir zamanda mümkün olabilmiştir. Türkiye'de psikotarihsel alana dair bazı çalışmalar yapılmış olsa da bunlar büyük ölçüde psikotarihin kuramsallığı üzerine veya makro düzeydeki çalışmalardır. Bunlar; savaşın psikotarihi, savaşların askerler ve toplumlar üzerindeki etkileri, tarihteki önemli göçlerin toplumlar üzerindeki etkileri ve askeri darbeler ile ekonomik krizlerin etkileri gibi, psikopatolojik olay veya olgulara odaklanan çalışmalardır. Avrupa'da bu tür makro düzeydeki tarihsel süreçlere ve olgulara yönelik yapılan psikotarihsel çalışmaların yanı sıra, Türkiye'den farklı olarak tarihsel şahsiyetler üzerinde mikro düzeydeki bir analizi esas alan çalışmalar da yapılmıştır. Örneğin Vladimir Lenin, Adolf Hitler, Woodrow Wilson ve Karl Marx gibi önemli kişilerin tarihteki rolleri psikanaliz yöntemi ve psikotarihsel bağlamda incelenmiştir. Türkiye'de ise bu tür mikro alana dair çalışmalar yapılmadığı gibi, Osmanlı padişahları ya da Mustafa Kemal gibi önemli tarihsel kişiliklerin yaşamları çeşitli dönemlerde "hassas" konular içerisine alınarak akademik inceleme alanının dışında tutuldu. Dolayısıyla, bahsi geçen tarihsel figürlerin yaşantılarına dair psikotarihsel bir inceleme ihtiyacı halen devam etmektedir. Bu şahsiyetlerin yaşamına dair psikotarih biliminden nasıl yararlanılabilir? Osmanlı padişahları özelinde bu soruya verilecek yanıt şu genel çerçeveye ve metodolojiye dayanmaktadır: Osmanlı padişahlarının hayatlarını, kişiliklerini ve devlet yönetimlerini kaleme alan vakanüvislerin eserlerinden, Osmanlı döneminde kayıt altına alınan belge, biyografi ve

otobiyografilerden ve çağdaş tarihçilerin kaleme aldığı eserlerden yararlanılarak, bu şahsiyetler psikotarihsel bağlamda ele alınacaktır. Örneğin, IV. Murad “sert” ve “acımasız” ve yanı sıra alkol ve eğlenceye düşkün bir padişah olarak tasvir edilir. Bu durumda, bazı Osmanlı padişahlarının bahsi geçen özellikleri ve davranış biçimleri başta Freud ve Erikson’un yaklaşımları olmak üzere, kişilik gelişimi kuramlarından destek alınarak açıklanmaya çalışılacaktır. IV. Murad ile ilgili verilen bu örnek psikotarihsel alanın mikro düzeyine dairdir.

Osmanlı Devleti’nde Kafes Sistemi

I. Ahmed, kardeş katlini önlemek adına şehzadelerin sancağa çıkma usulüne son verip bundan sonraki yaşamlarını Topkapı Sarayı’nda gözetim altında tutulmalarını öngörerek kafes uygulamasını getirmiştir. Can güvenliğine karşın özgürlüklerinin elinden alındığı şehzadeler, birer daireye kapatılıyordular ve bu dairelere kafes deniliyordu. Kafes denilen bu daireler, Topkapı Sarayı’nda harem-i hümayunun bitişiğinde şimşir ağaçlarıyla çevrili olduğundan dolayı Şimşirlik denilen yerdeydi[2]. Şimşirlik denilen mevkide/mahallede toplamda on iki daire olup, her dairede çok sayıda oda vardı. Etrafı yüksek duvarlarla çevrilmiş bu mahallenin küçük bir bahçesi bulunuyordu[3]. Bugünkü gezi güzergâhında veliaht daireleri karşısında, valide taşlığı denilen iç avluya bakar ve valide sultan dairesiyle darüssaade ağalığı dairesi arasında yer alır[4]. Kafeste olan her şehzadenin on, on iki cariyesi, hazine, kiler ve seferli koğuşlarından alınmış ağaları vardı; fakat şehzadelerin, hizmetlerine tahsis edilen bu ağaları görmeleri ve onlarla konuşmaları yasaktı. Şehzadeler bu inziva hayatında sıkı kontrol altında tutulurlardı, hiç kimseyle iletişim kuramazlardı. Buna yeltenen birileri de olursa idam olunurdu. Hasta olan bir şehzade olursa da ona gidecek olan hekim ancak padişah izniyle gider ve muayene nezaret altında yapılırdı. Kafeste olan şehzadeler bir birleriyle sık görüşmezlerdi.

Babalarının ölümüyle kafese kapatılan şehzadelerin valideleri ve kız kardeşleri eski saraya gönderilirdi. Valideler ancak padişah izin verirse eski saraydan gelip oğullarını görebilirlerdi. Şehzadeler sadece bayram tebriki münasebetiyle padişahın huzuruna kabul edilir ve bu merasim de yine kafeste olurdu. Sadece padişah onları görür, bayram tebriklerini kabul ederdi. Kafesteki şehzadelerden biri eğer tahttaki padişah ile aynı ana ve babadan ise ve validesi de hayattaysa geriye kalan diğer şehzadelerden biraz daha şanslı idi [5]. Esaret altında olan şehzadelerin eğitimleri ve diğer ihtiyaçları hizmetlerinde olan cariyelerce gideriliyordu. Fakat çocuk sahibi olmaları yasaktı. Bu yüzden hizmetlerine verilen cariyeler kısırlaştırılmış cariyelerdi. Eğer cinsel bir temastan sonra hamile kalan bir cariye olursa ya doğum yapmadan önce infaz ediliyor ya da çocuk doğar doğmaz ölüme mahkûm edilip çocuğun aldığı ilk nefes son nefesi oluyordu[6]. Alderson, bununla ilgili şunları yazmaktadır:

“Kafesteki şehzadelerin haremi, muhtelif ilaçlarla çocuk doğurmaları önlenmiş olan 7-8 genç cariyeden oluşuyordu. Buna rağmen bu cariyeler hamile kalma talihsizliğine uğrarlarsa, çocuğun doğum günü aynı zamanda ölüm günü de oluyordu. Çocuğu dünyaya getiren ebe, onu canlı bırakmamak için başından tutar ve ancak padişahın kanına saygı gerektiğinden ötürü elini kana bulamadan, çocuğun göbek bağına bağlamayarak ölüme terk ederdi. İşte bu körpe çocuklara hazırlanan ölüm şekli böyleydi. Nadiren bir çocuk dışarı çıkarılır ve sütannesi tarafından beslenirdi. Bunun en güzel örneği, “Ahretlik Hanım” olarak bilinen l. Abdülhamid’in kızı 1302/Dürrüşehvâr’dır”[7].

Şehzadeler ancak tahta geçince aile kurabiliyorlardı. Kafes uygulamasının doğum üzerindeki etkilerinden dolayı olacak ki kafese maruz kalan toplam şehzade sayısı on yediydi. Kafesin nemli, güneşsiz odalarında uzun süre kalan şehzadelerin cinsel işlevlerinin zayıflaması nedeniyle sonrasında tahta geçenlerin cinsel işlevlilikleri ya tamamen ortadan kalkıyor ya da çocuk sahibi olabiliyorlar fakat doğan bebekler çok takatsiz olup

büyük çoğunluğu da henüz bebekken ölmüş oluyorlardı.[8]. Bunun yanında bu şehzadelerin bilinçli olarak kısırlaştırıldığı da muhtemeldir. Örneğin kırk yıl kafeste kalan II. Süleyman kısırlaştırılmıştı[9].

Kafes uygulamasından önce düzenlenen bazı törenler yerini bu uygulama esnasında da korumuştur. Bunlar; doğum kutlamaları, ilk eğitime başlama (bed-i besmele), sünnet, kılıç kuşanma ve tahta çıkma (cülus) törenleridir. İşte ancak bu törenler vasıtasıyla halk, kafesteki şehzadelerden ve hayatta olduklarından haberdar olabiliyorlardı. Bazen de askerler, şehzadelerin hayatta olup olmadıklarını anlamak için isyan[10] çıkarırlardı. Babaları henüz hayatta ve tahtta olan şehzadeler doğduklarında dayeleri nezaretinde oluyorlardı. Küçük yaşta olanlar, özel izinle beraberlerindeki eğitimcileri ve öğretmenleri ile saray içindeki bahçelere çıkararak gezinti yapabiliyorlardı. Sarayda bir nevi hapis hayatı yaşayan şehzadelerin eğitim öğretimleri özel hocalara ve Enderun'un faziletli kişilerine havale olunurdu. "Kafesteki şehzadelerin ilk çocukluk yıllarındaki eğitimlerinde çok büyük bir değişim olmadığı görülüyor. Önceki dönemde olduğu gibi okuma, yazma, aritmetik, ilmiyal, Kur'an-ı Kerim okuma ve İslam hukuku gibi temel dersler verilmekteydi. Şehzade Mustafa'nın Kur'an-ı hatmetmesi vesilesi ile başta padişah olmak üzere çok sayıda ulema ve devlet adamının katıldığı bir tören düzenlenmesi, şehzadelerin hocalarına, birinci ve ikinci imam Ayasofya şeyhine padişah tarafından samur kürkleri giydirilmesi bunun bir örneğidir. Yine şehzade Süleyman (II. Süleyman) şehzadeliğinde Tokatlı Ahmed Efendi'den hat dersleri almış, özellikle sülüs ve nesihte başarılı olmuştu"[11]. Bunun yanında kafesteki bazı şehzadeler ise can sıkıntısından vakit geçirmek adına mücevherlik, kuyumculuk, tornacılık gibi sanat öğrenirler; ok ve yay yaparlar, bağa ve fildişi ve abanoz işlerle, sahtiyan üzerine nakış yaparlardı. I. Mahmud mücevhercilikte iyiydi. III. Selim ise Türk sanat müziğinde beste yapardı[12]. İlk çocukluk yıllarında bu eğitimleri alsalar bile bu iyi bir yönetici olmaları için yeterli

değildi. XVI. Yüzyılın sonlarına kadar, şehzadeler lalaları eşliğinde sarayda çok iyi bir eğitim alıyor ve sonrasında da bu teorik bilgilerini vali olarak gönderildikleri sancaklarda uygulamalı olarak pekiştirebiliyorlardı. İyice olgunlaşıp, bir padişah gibi sancaklarını yönetebiliyorlardı. Ancak kafes uygulamasıyla birlikte şehzadelerin sancağa çıkma usulüne son verildi. Böylece şehzadeler eğitimlerinin en önemli basamağından yoksun kaldılar. Bir diğer eksiklik ise lalalık müessesesinin değerini yitirmesiydi. Şehzadeler, daha önceleri kendilerine tayin edilen tecrübeli ve yetenekli lalaların naipliğinde yetişiyorlardı. Fakat artık lala yerine şehzadelere harem ağalarından biri tayin ediliyordu.

Kafes uygulamasının başlamasından sonra tahta geçen padişahların bir kısmı küçük yaşta tahta çıktıklarından eğitimin ilk aşamasından da mahrum kaldılar. Böylece Osmanlı Devleti'nde tecrübesiz küçük yaşlı padişahlar devri başlamış oldu. 1603'ten 1648'e kadar tahta çıkan şehzadelerden biri hariç hepsi çocuk yaşta olup: I. Ahmed onüç, II. Osman onbir, I. Mustafa dokuz, IV. Murad onbir, IV. Mehmed ise yedi yaşında padişah oldu[13]. Bu nedenle bu padişahların saltanatlarının ilk yıllarında devlet işleri valide sultanların, saray halkının ve ileri gelen devlet erkânının elinde kaldı. IV. Murad, II. Osman ve İbrahim'e valideleri Kösem Sultan naiplik yapmış, torunu IV. Mehmed için de ilk başlarda naiplik yapmış, fakat daha sonra Mehmed'in annesi Turhan Sultan naipliğe devam etmişti[14]. Kafes uygulaması taht kavgasında masum şehzadelerin ölümlerini engellemiş[15] olsa da başka sorunları da beraberinde getirmiştir. Yönetim tecrübesinden yoksun, eğitimsiz, zayıf padişahlar başa geçmiştir. Kafesin yaşam koşulları, orda kalma süresi, ölüm korkusu şehzadelerin psikolojileri üzerinde çok ciddi etkiler yaratmıştı. Alderson'un şu sözleri de bunu desteklemektedir:

“Kafes öyle kötü bir helezondu ki, padişah adeta mahpusluk yılları ile zayıflıyor, çok zayıf çocuklar meydana getiriyordu. Öyle ki, bu çocuklar da sırayla hapsediliyor ve

hatta çürüyorlardı. Kafes'teki şehzadelerin büyük çoğunluğu, imparatorluğun idaresinde görev almaya hiç müsait olmayan ruhsal bir dengesizlik içinde olmalarına rağmen nadiren de olsa sürpriz bir şekilde aralarından makul bir biçimde başarılı bir sultan çıkabiliyordu. Hususi etkilerini ayırt etmek oldukça güç olmasına rağmen sonuç iki farklı faktörün ürünüydü. Bunlar, şehzadelerin Kafes'e girdikleri sıradaki yaşları ve hapis kalma süreleridir"[16].

Kafeste olan şehzadelerde ölüm paranoyası oluşmuş, kimseye güvenleri kalmamıştır. Öyle ki tahta çıkan şehzadeleri almaya gelen devlet görevlilerini bile cellât olarak görmeye başlamışlardır. II. Süleyman'ın tahta çıkacağı zaman kendisini almaya gelenlere söylediği sözler oldukça trajiktir. Uzunçarşılı'nın eserinde yer verdiği II. Süleyman'ın sözleri şöyledir:

"Ölüm fermanım çıkmışsa söyleyin namazımı kılrayım da aldığınız buyruğu öyle yerine getirin. Çocukluğumdan beri kırk yıl hapislik çektim. Hemen ölmek, her gün biraz ölmekten yeğdir. Bir can için nedir bu çektiğimiz korku!"[17].

III. Mustafa ise kafeste zehirlenerek öldürüleceği korkusuyla yaşamıştır. Bu nedenle kafes yaşamı boyunca kendince panzehirler üreterek yaşamıştır[18]. Sultan İbrahim de aynı korkuyla yaşamıştır. Ağabeyi IV. Murad ölünce kendisini tahta çıkarmak için şimşirlik kasrına gelenlere inanmamış ve tahta çıkmak istememiştir. Kendisine IV. Murad'ın naaşı gösterilmesine rağmen tahta çıkmamak için diretmiştir. Aslında Sultan İbrahim'in bunu istememesi ve bu korkuyu yaşaması gayet normal idi. Çünkü IV. Murad, tahta iken diğer kardeşleri olan şehzade Kasım, Süleyman ve Bayezid'i boğdurtmuştur. Sultan İbrahim, annesi Kösem sultanın korumacılığı sayesinde ölümün pençesinden her defasında kurtulmuştur. IV. Murad, komaya girdiği zaman bile kardeşi İbrahim'in boğdurulma emrini vermiş fakat kendisinin beklenmedik ani ölümü Sultan İbrahim'i bir kez daha ölüm fermanından kurtarmıştı. "I. Ahmed öldüğü zaman (1617) iki yaşında olan oğlu İbrahim'in kısa ömrü, saray

yaşamının en çalkantılı ve korkulu yıllarına rastladı. Çocukluk, büyü ve gençlik yıllarını kapsayan kafes hayatı yirmi üç yıl sürdü"[19]. Kafesin bu zorlu, korku dolu yaşamının ardından tahta çıkan Sultan İbrahim, padişahlık yıllarında da pek sağlıklı davranmamıştı. Kafes, onun psikolojisi üzerinde çok ciddi etkiler bırakmıştı. Keza onun gibi kafes yaşımı süren diğer padişahların da psikolojisi bozulmuştur. Kafes yaşamının ardından başa geçen ve daha sonra tekrar kafese maruz kalan bazı padişahlar da vardır. Örneğin I. Mustafa iki defa tahttan indirilmiş ve kafese maruz kalmıştır. Dönemin tarihçilerinden Peçevî İbrahim Efendi'den edinilen bilgiye göre; I. Mustafa'nın ağabeyi I. Ahmed'in ölümünden sonra teamüllerine göre sıranın kendisinde olduğunu savunan devlet uleması I. Mustafa'yı tahta çıkarmak istemişlerdir. Dönemin kızlarağası olan Mustafa Ağa, I. Mustafa'nın aklında hafiflik olduğunu (psikolojisinin bozuk olduğunu), düşünüş ve davranışlarında isabet bulunmadığını Şeyhülislam Esat Efendi'ye ve diğerlerine söylemiştir. Fakat Şeyhülislam ve diğer devlet uleması, I. Mustafa'nın bu durumunun uzun süre hapis hayatının yaşamısından kaynaklandığı, kimse ile görüştürülmemesi nedeniyle bu hale düştüğü, bir süre halkla temas ederse durumunun düzeleceğini savunarak onu tahta çıkarmışlardır. Ancak ilerleyen günlerde I. Mustafa'nın durumunda bir düzelme olmadı aksine davranışlarındaki tuhaflıklar daha da arttı. Bazen kayığa binip denize açılır, bazen de bir ata binip başını bir tarafa alıp giderdi. Bu sıralarda bütün işi gücü, iki cebine de doldurduğu altın ve akçeleri denizde kuş ve balıklara, yollarda rastladığı sefillere döküp saçmaktı. Vezirler bir işi arz etmek için huzura girince, garip davranışlarda bulunur, kiminin sarığını iter, başını açardı. Onun bu hallerini herkes öğrenmişti. Bunun üzerine yine Kızlarağası Mustafa Ağa'nın telkiniyle Şeyhülislam ve diğer ulemanın kararı ile I. Mustafa tahttan indirilerek yerine Genç Osman padişah ilan edildi. Genç Osman'ın bir isyan ile tahttan indirilmesi ve öldürülmesi üzerine I. Mustafa tekrar tahta çıkarıldıysa da iyi ile kötüyü bir birinden ayırt edememesinden dolayı yine tahttan

indirildi[20].

“III. Selim’e kadar kafes uygulamasının katı kuralları devam etmiştir. Ancak III. Selim’in babası öldüğünde amcası I. Abdülhamit kendisine nispeten serbest bir yaşam alanı sunmuştu. Hatta III. Selim, kafes yaşamı sürerken Fransa Kralı XVI. Lui ile mektuplaşabiliyordu”[21]. Bu sayede tahtta çıkarken yapacağı değişiklik ve yenilikler konusunda Kral XVI. Lui’ye danışmıştı. “III. Selim tahta çıktığında Osmanlı İmparatorluğu’nu yeniden organize etme konusundaki cesaretli girişimlerinde bunun etkileri gayet açık bir şekilde görülmüştür. Muhtemelen II. Mahmud da kendisinin aydın ve ilerici bir padişah olmasına katkıda bulunan bir hürriyet anlayışını almıştır. XIX. yüzyıl süresince, kendine has bir form içinde tedricî olarak Kafes’in varlığına son verilmiştir. I. Abdülmecid, on altı yaşında iken babasının yerine doğrudan tahta geçmiş ve hayatta kalan tek kardeşi Abdülaziz’e, annesiyle beraber yaşaması kaydıyla da olsa büyük ölçüde hürriyet tanımıştır. Abdülaziz tahta geçince daha ilerici bir sistem kurdu. Dikkatli bir denetim altında yeğenlerine payitaht hayatına katılmaları ve sarayın dışında kendi evlerinin geçimlerini sağlamaları için hemen hemen tam bir hürriyet verdi. Ancak annesinin tesiriyle yeğenlerinin birden fazla çocuk edinmelerine de müsaade etmedi. Bununla beraber Abdülaziz, yeğenlerinden V. Murad ve II. Abdülhamid’i 1867’de Paris ve Londra ziyaretine beraberinde götürmüştür. Bununla beraber saltanatının sonuna doğru yeğenlerinin hürriyetlerinden faydalanarak kendilerini politikaya vermeye başladıkları konusunda raporlar gelmesi üzerine hürriyetlerini önemli ölçüde kısıtlayan kararlar aldı”[22]. Abdülaziz, bu kısıtlamaları yapmasının nedeni olarak yeğeni V. Murad’ın çok fazla alkol almasından ötürü aklı dengesinin bozulduğunu öne sürse de asıl neden tahttan indirilme korkusudur. Nitekim hem yurt içinde hem de yurt dışında V. Murad lehine büyük propagandalar yapılmakta idi. Başta V. Murad’ın en yakın arkadaşı Namık Kemal olmak üzere birçok aydın onun tahta geçmesini istiyordu. Sonunda Abdülaziz tahttan indirilerek

yerine V. Murad getirilmişti. Fakat psikolojik rahatsızlığı nedeniyle tahtta yalnızca doksan üç gün kalabilmiştir. V. Murad yerine II. Abdülhamid geçti ve V. Murad'ın durumundan Namık Kemal'i sorumlu tutarak onu sürgüne göndermiş, V. Murad'ı ise Çırağan Sarayı'na hapsedtirmiştir[23]. Bu bağlamda kafes uygulaması Abdülmecid ve onun oğlu Abdülaziz döneminde fiilen ortadan kalkmıştır. Ancak V. Murad'ın Çırağan Sarayı'na hapsedilmesi bir istisna durumu olmuştur. Uzunçarşılı, "V. Sultan Murad'ın Tedavisine ve Ölümüne Ait Rapor ve Mektuplar" adlı makalesinde V. Murad'ın ruhsal sorunlarının başlangıç nedenini şu şekilde izah etmektedir:

"Sultan Murad, gerek şehzadeliğinde ve gerek veliahdliğinde içkiye fazla düşkün olduğu için âsâbını bozmuş ve onun bu ibtilâsında şehzadeliğinden beri maiyetinde bulunarak hükümdarlığında ikinci mabeyincisi olan Seyid Bey mühim âmil olmuştu. Bundan başka Sultan Aziz'in, kendi oğlunu kendisinden sonra hükümdar yapmak istemesi veliahdî daimi surette düşündürmüş olduğu gibi 1876 Mayıs ibtidasında vukua gelen "sofralar kıyamı" üzerine Sultan Aziz'in Murad Efendi'nin hiçbir tarafa çıkmaması hakkındaki iradesi de kendisinde suikast yapılacağı vehmini uyandırmıştı. Veliaht, bu korku içinde bulunduğu sırada Abdülaziz'in hal'ini tertip eden hey'et hükümdar olacağı günü kendisine bildirmişken bir şüphe üzerine bir gece evvel hal'e karar verilmiş olması ve bu karardan da veliahdin haberdar edilmemesi Murad Efendi'nin zaten bozulmuş olan âsâbını büsbütün sarmış olduğundan biat günü bile kendisinde hissedilir derecede gayr-i tabiîlik görülmüştü." [24]

V. Murad, 28 yıl Çırağan Sarayı'nda hapsedilmiş ve psikolojik rahatsızlığı daha da ilerlemiştir. Çırağan Sarayı'na hapsedilen V. Murad'ı ve kafese hapsedilmiş diğer padişahları her an öldürülme korkusu ve kafes yaşamının zorlu koşulları çok ciddi psikolojik rahatsızlıklara sevk etmiştir. Bu psikolojik hastalıklar için tam olarak bir tanı ya da teşhis konulamamakla birlikte padişahların göstermiş olduğu hal ve

hareketler, içerisinde buldukları ruhsal durumlara göre de bu rahatsızlıklardan bazıları paranoya, şizofreni, anksiyete bozukluğu (kaygı bozuklukları), psikotik bozukluklar, kişilik bozukluğu, travma sonrası stres bozukluğu, cinsel sorunlar, klostrofobi gibi hastalıkların olduğu söylenilebilir. Kafes uygulaması, 1603 yılında (17. yy.) I. Mustafa ile başlayıp 1861 yılında 19. yy.) Abdülmecid ile son bulmuştur. Ruh bilimin kökeni çok eski zamanlara dayansa da psikoloji biliminin bağımsız[25] bir şekilde var oluşu ise 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Dolayısıyla kafes sisteminin sürdüğü zaman dilimi içerisinde ruhsal sorunların tam bir teşhisi ya da adı da olmamıştır. Bunun birlikte Osmanlı padişahlarında görülen bu psikolojik sorunlar, o dönemlerde ya “kara sevda”, “cinnet hâli”, “hezeyan” gibi ruhsal sorunlar olarak adlandırılmış ya da “evliyalık”, “ermişlik” gibi doğaüstü kişiliklere bağdaştırılmıştır. Oysa bu gün padişahların kişilikleri ve yaşadıkları hakkında birinci el kaynak olarak teşkil edilen kitap ve belgelerden elde edilen verilere göre bu ruhsal sorunların yukarıda adı sayılan hastalıklar ile bağlantılı olduğu kanısı daha güçlüdür.

Kafes Yaşamı Sonrası Padişahlar ve Devlet

Osmanlı Devleti'nde veraset sisteminin değişmesiyle birlikte padişahların hem özel alandaki yaşamları hem de siyasi alanındaki yaşamları büyük oranda değişime uğramış ve hatta kelimenin tam anlamıyla bir kaos haline gelmiştir. Devletin başındaki kişilerin yaşam alanlarınının değişmesi elbette ki devletin kendisini de etkilemiştir. Kafes sisteminin getirilmesi kardeş katlini önleme amacıyla olmuş olsa da asıl ölümler bu dönemde gerçekleşmiştir. Daha önce yani sancak sisteminin olduğu dönemde şehzadeler her alanda eğitimlerini alıyor, sağlıklı ve kişilikli bireyler olarak yetişiyorlardı. Teorik ve pratik olarak aldıkları eğitimler onların yalnızca iyi bir devlet yöneticisi olmalarını sağlamıyordu aynı zamanda hayatın kendisini de onlarla tanıştıyordu. Bu şekilde yaşamı daha iyi idrak etme ve çözümü, sorunlarla baş edebilme,

hayatta kalmanın yollarını bulabilme gibi kazanımlar elde etmişlerdir. Kafese maruz kalanlar ise yaşamla dört duvar arasında tanışmak zorunda kalmışlardır. En verimli yıllarını kafeste geçiren şehzadeler, her an ölüm korkusuyla ve tam bir belirsizlik içerisinde yalnızca bedenen varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Ölüm korkusu her şeyin üstünde olan bir duygudur ve psikolojik birçok sorunun temel kaynağıdır. Amerikalı Psikiyatrist Irvin D. Yalom, hayat ve ölümün birbirine bağımlı olduğunu; aynı anda var olup birbirine ardışık olarak değil ölümün, hayatın perdesi ardında sürekli olarak sesini duyurmakta, yaşam ve davranış üzerinde büyük etkide bulunduğunu vurgulamaktadır. Öte yandan ölümün ilk anksiyete kaynağı ve bu sıfatla ile de ilk psikopatoloji kaynağını olduğunu savunmaktadır. Yalom, Varoluşçu Psikoterapi adlı kitabında ölüm ile hayatın bağımlılığını şu şekilde yazmaktadır:

“Yazılı düşüncenin başlangıcına kadar uzanan saygı uyandıran bir dizi düşünce, hayat ve ölümün birbirine kenedi olduğunu vurgular. Her şeyin yok olduğu, yok olmaktan korktuğumuz, ama yine de yok olmanın ve korkunun varlığında yaşamamız gerektiği gerçeği hayatın en apaçık gerçeklerindedir. Stoik felsefeye inananlar, ölümün hayattaki en önemli olay olduğunu söylerler. İyi yaşamayı öğrenmek iyi ölmeyi öğrenmektir; ve bunun tersine iyi ölmeyi öğrenmek iyi yaşamayı öğrenmektir. Cicero, «Felsefe yapmak ölüme hazırlanmaktır,» demiştir. Seneca ise, «Vazgeçmeye hazır ve istekli olanlar dışında hiç kimse hayatın gerçek tadını alamaz,» demiştir. Saint Augustine de aynı fikri ifade etmektedir: «İnsanın gerçek benliği ancak ölümün karşısında doğar.» Ölümü, ölmekte olanlara bırakmak olası değildir. Biyolojik hayat-ölüm sınırı göreceli olarak kesindir; fakat psikolojik olarak hayat ve ölüm iç içedir. Ölüm, hayatın bir gerçeğidir; bir anlık düşünme ölümün yalnızca hayatın son anı olmadığını bize gösterir. Ölümün fizikselliği insanı tahrip etse de ölüm fikri onu korur.”[26]

Yalom'un da vurguladığı gibi ölüm korkusu iki türlü insan

yaşamını etkiler. Birincisi hayatın bir sonu olduğunu hatırlatarak kişiyi daha iyi yaşama tutunmasını sağlar. İkincisi ise korkulara sevk ederek birçok psikolojik sorunun ortaya çıkmasına neden olur. Ölüm korkusu her zaman ve her yerde bulunur ve o kadar büyüktür ki, hayat enerjisinin büyük bir bölümü ölümün inkârında harcanır. Ölüm aşkınlığı insan yaşantısında önemli bir motiftir. Bu motif en derin kişisel ve içsel olaylar, savunmalarımız, güdülerimiz, rüyalarımız ve karabasanlarımız olup, en açık büyük makro-toplumsal yapılara, anıtlarımıza, dinlere, ideolojilere, sakin mezarlıklara, mumyalamalara, uzaya açılmamıza, gerçekte bütün yaşam şeklimize, zamanı doldurmamıza, oyalamalara düşkünlüğümüze, ilerleme mitine tereddütsüz inancımıza, bitimsiz şöhret arzumuz kadar uzanır. En temel insan grubu, toplumsal hayatın molekülleri, Freud'un düşündüğü gibi ölüm korkusuyla şekillendirilmiştir: ilk insanlar ayrılık ve karanlıkta dolaşan şeyler korkusuyla bir araya toplanmışlardır. Kendimizi sürdürmek için grubu sürdürürüz ve grubun geçmişinin incelenmesi, dolaylı ölümsüzlük için sembolik bir arayıştır. Gerçekte, tarihin kendisi, Hegel'in varsaydığı gibi, insanın ölüm karşısında ne yaptığıdır[27].

Osmanlı şehzadeleri veya padişahları açısından ölüm korkusu kavramı ilk dönem yani sancak sisteminin geçerli olduğu zaman diliminde bir anlamda olumlu sonuçlar doğurmuştur denilebilir. Ortada hem ölümü hem de hayatı vadeden bir taht bulunmakta ve bu tahta ulaşabilen bir anlamda ölümsüzlük iksirini elde etmiş sayılırdı. Sancağa gönderilen şehzadeleri ise bu iksir motive ediyordu. Tahta en yakın sancağa yani Manisa Saruhan sancağına gönderilen şehzadenin şansı Kütahya, Amasya, Trabzon gibi sancaklara gönderilen şehzadelerden bir adım öndeydi. Çünkü Manisa sancağı veliaht sancağı konumundaydı. Şehzadelerin birbirleriyle yarıştıkları/savaşttıkları bu taht mücadelesinden sonra biri galibiyet gösterir ve tahta geçerdi. Tahta geçen her padişah bu ölümsüzlük iksirini elde edecek ve bunu diğer kardeşleriyle elbette ki paylaşmak istemeyecekti ve geriye kalanları yok edecekti. Bu iksire ulaşabilme, hayatta

kalabilme korkusu onları mücadeleye sevk etmiştir. Ölüm korkusunun olumlu yanı işte bu mücadele edebilme imkânıdır. Kafes sistemine maruz kalan padişahlar için ise durum tam tersidir ve ölüm korkusu onlar üzerinde çok olumsuz sonuçlar yaratmıştır. Nitekim onların mücadele etme gibi bir şansları yoktu ve içinde buldukları dört duvar arasında ölüm onlar için kaçınılmaz bir sonuçtu. Bu nedenle kafesten çıkıp tahta geçen padişahların yarısından fazlası psikolojik sorunlarla hayatlarını devam ettirmişlerdir. Şimdi kafese maruz kalan bazı padişahların yaşamlarından kesitler Osmanlı vak'anüvistlerinden verilerek bu durum örneklendirilmeye çalışılacaktır. Kafes sisteminden geçen ilk padişah I. Mustafa olmuştur. I. Ahmed, kardeşi I. Mustafa'nın yaşamasına izin vererek onu sarayda hapsedmiştir. I. Mustafa, I. Ahmed'in ölümünden sonra tahta geçmiştir. Yaşadığı hapis hayatı onun ruhsal dengesini bozmuş ve bu durum birçok devlet adamı tarafından fark edilmiş olsa da Mustafa'nın hükümdarlığı kabul edilmiştir. Fakat daha sonra bu durum halk tarafından da anlaşılınca I. Mustafa tahttan indirilmiş yerine I. Ahmed'in büyük oğlu Osman getirilmiştir. Vak'anüvist Naima, I. Mustafa dönemi hakkında şunları yazmaktadır:

“Vaktâ ki Cenab-ı Hakkın iradesiyle Sultan Ahmed Han intikal edip (öbür dünyaya göçüp) biraderi Sultan Mustafa Han, Zilka'denin yirmi üçüncü gün tahta çıkarıldı. Lâkin aklında bir miktar hiffet (hafiflik) görüldükte «uzun zaman hapis yüzündendir, zamanla kâmil ve iradesine hâkim olur» deyû bu bapta Şeyhülislâm Esad efendi sözüyle hareket edildi.”[28]

Bir diğer vak'anüvist olan Peçevî ise I. Mustafa'nın dönemini şu şekilde yazar:

“23 Zilka'de 1026 (M. 24 Kasım 1617). Her zaman varolan Tanrı'nın iradesiyle Sultan Ahmet Han dünya saltanatından ayrılınca, kendi şehzadeleri henüz çocuk yaşta idiler. Kardeşi Sultan Mustafa ise erginlik çağına erişmiş bulunuyordu. Bu nedenle, söylenen günde tahta çıkarıldı. Ancak, vezirlerle komutanlar, şeyhler, bilginler ve daha başka büyükler, yeni

hükümdara biat konusunda tereddüt gösterdiler. Sultan Ahmet Han zamanında yönetim işlerinde büyük bir nüfuz sahibi olan Darüssaade Ağası Mustafa Ağa, bu kez de hakkı teslim etmekte noksanlık göstermeyerek, sesini yükseltti: Sultan Mustafa Han'ın aklında hafiflik olduğunu, düşünüş ve davranışlarında isabet bulunmadığını Şeyhülislam Esat Efendi'ye ve sadaret kaymakamı Sofu Mehmet Paşa'ya anlattı. Ama böyle genç ve yetişkin bir şehzade dururken çocuk yaşta bir şehzade tahta geçirilirse halkın diline düşmekten kaçınılamayacağı, bunun birçok sakıncaları bulunduğu düşünüldü. Zaten ve zamanın gereği olarak, saltanat kalıtım yoluyla da Sultan Mustafa'nın hakkıdır, bu yapılmazsa bütün halkın sert eleştirisine hedef olunur dendi. Aklındaki noksanlığın ola ki, uzun süre hapiste kalmasından ileri geldiği, kimse ile görüştürülmediğinden bu hale düştüğü, bir süre halk ile temas ederse aklı başına gelebileceği göz önünde tutuldu ve böylece Sultan Mustafa'nın padişahlığı zorunlu olarak kabul edildi. Sultan Ahmet'in rahmetle bezenmiş na»şısı ise, cülus gününde çıkarılıp namazı kılındıktan sonra, Yenicami yakınında toprağa verildi. Birkaç gün sonra tümüyle devlet ileri gelenleri yeni padişahın önüne düşüp Eyüp Sultan hazretlerinin türbesini ziyarete götürdüler ve orada, Osmanlı geleneği uyarınca kılıç kuşattılar. Sonra büyük atalarının mübarek türbelerini ziyaret ettirerek kentin fukarasına bol bol sadaka dağıttılar. Yine aynı hafta içinde devlet hazinesinden geleneksel cülus bahşisi verildi. Ancak, daha cennetlik atalarını ziyaret ettiği günde, padişahın davranışlarını halk beğenmemiş ve aklındaki bozukluğun farkına varmıştı. Onun bu acıklı hali zamanla da durdurulamadı, tam tersine giderek arttı. Bazen kayığa binip denize açılır, kimi kez de bir ata binip başını bir tarafa salıp giderdi. Bu sıralarda bütün işi gücü, iki cebine de doldurduğu altın ve akçeleri denizde kuş ve balıklara, yollarda rastladığı sefillere döküp saçmaktı. Vezirler bir işi arzetmek için huzura girince, garip davranışlarda bulunur, kiminin sarığını iter, başını açardı. Onun bu hallerini yalnız büyükler değil, herkes öğrenmişti. Tahtta kaldığı üç ay yedi gün boyunca işler böylece altüst olmuştu. Bu durum karşısında yukarda adı geçen

Mustafa Ağa yine sesini yükseltti: Daha bir süre bu hal böyle giderse devlet hazinesi boşalır; sonra telafisi mümkün olmaz gider diye hem şeyhülislam hem de kaymakam paşaya ve öteki büyüklere haber göndererek, uyarıda bulundu. Bunun üzerine, ulufe verileceği bahanesiyle askerın toplanması emrolundu. Şeyhülislam ve öteki ulema da padişah divanında toplandılar. 1 Rebiulevvel 1027 (M. 26 Şubat· 1618). Yukarda söylendiği gibi, ileri gelenlerin, asker ve devlet büyüklerinin toplandıkları günde Darüssaade Ağası Mustafa Ağa, Sultan Mustafa'nın bulunduğu evin kapısını üzerine kapadı ve rahmetli Sultan Ahmet'in en büyük oğlu olan Sultan Osman'ı öteki kapıdan çıkararak padişahlık tahtına oturttu. Sonra, öteden beri yapılagelindiği gibi biat töreni düzenlendi. Geleneğe uyarak bir gün sonra bütün ileri gelenler, büyükler ve tüm divan üyeleri birlikte Sultan Eyüp türbesini ziyarete gittiler ve burada Sultan Osman'a kılıç kuşattılar. Oradan da büyük ataların türbeleri ziyaret olundu.”[29]

Naima ve Peçevi'nin yazdıklarından da anlaşılacağı üzere I. Mustafa'nın tuhaf davranışları, durumu yüzünden iki defa tahttan indirilmiştir. Mustafa'nın ruh hali bilindiği halde ilk tahta çıkarıldığı zaman, insanlarla iletişim kurarsa ve halka karıştırsa ruh halinin düzeleceği kanısıyla çıkarılmıştır. Sonra I. Mustafa'nın garip davranışları, haremdeki hiçbir kadınla ilişkiye girmemesi, deliliği karşısında bu durumun iyi olmadığı tekrar kafese girerse düzelir düşüncesi kabul görmüştür. Ama oysaki I. Mustafa'nın durumunun değişmesi pek mümkün değildi. I. Mustafa'nın kardeş katlinden kıl payı ile kurtulması ve yine öldürölme korkusu onda ölüm anksiyetesini oluşturmuştur. Diğer yandan Şimşirlikte kafese kapatılması ve kimseyle görüştürölmemesi kendisinde oluşan anksiyeteyi arttırmıştır. Hapis hayatı normal koşullarda ve sıradan insanların hayatını bile büyük oranda değiştirir. I. Mustafa ve onun gibi kafese kapatılan diğer padişahlar ise sıradan insanlar değildi. Onlar hem otoritenin kendisi hem de otorite için büyük tehdit teşkil eden kişilerdi. Dolayısıyla kafeste ne kadar yıl kalacakları

ya da kafesten sağ çıkıp çıkmayacakları belli değildi. Bu belirsizlik I. Mustafa üzerinde de tesir etmiş ve durumu giderek şizofreniye doğru bir hal almaya başlamıştır. Elbette ki kişi yaşamadığı ve de klinik bir çalışmaya tabi olmadığı için tam olarak şizofreni tanısı koymak doğru değildir ama kaynaklardan ve yukarıda vak'anüvistlerden alınan kestitler doğrultusunda I. Mustafa'nın, olup olmadık zamanlarda çıkıp çok alakasız yerlere gitmesi, karşısına çıkan bazı insanlara iyi bazılarına ise gaddarca davranıp öldürmesi, balıkları birer insan olarak görüp saray hazinesini "balık kullarıma cülüs" diyerek nehirlere atması, bazen oturduğu köşkün ortasında orta oyunu oynatması ve bunu defalarca tekrarlatması gibi durumlar, I. Mustafa'nın şizofrenik bir yapıda olduğunu gösterir. Özellikle ikinci defa tahta çıkartılacağı zaman Genç Osman'ın tahttan indirilip yakalanması esnasında I. Mustafa'nın korkusu ve tavırları bu kanıyı güçlendirmektedir. Peçevi, bu şöyle yazar:

"...Bu arada annesi Sultan Mustafa'yı mihraba oturttu. Etekleri üzerine oturtulan dadısı da padişahın ellerini tutuyordu. Ara sıra Sultan Mustafa, dışarıdaki halkın şamatası fazla olunca dayesinin elinden kurtulup caminin penceresindeki demirlere tutunarak dışarıyı seyretmek istedi. Böyle yaptıkça annesi yanına varıp 'arslanım, kaplanım' diyerek pencere demirinden büyük bir dikkatle ve dadısının yardımı ile parmaklarını ayırıp yine mihraba götürür ve oturturdu. Birçok kez bu olay tekrarlandı. Bu hali gören rahmetli Sultan Osman, 'görün ey çaresizler! Kimi padişah ettiniz! Siz neslin kesilmesine sebep olursunuz ve kendi ocağınıza bir iş edersiz ki, kıyamete değin pişmanlıktan kurtulmazsınız' diye daha nice sözler söyler dururdu. ..."[30] Psikolojiya